

heemkunde kring
DE VIERSCHAER
WOUW

3/4-'97

De Wouwse steenfabrieken

V. De steenfabriek "Herelsche Heide"

De op één na oudste fabrieken binnen de voormalige gemeente Wouw, was de fabriek aan de Boerenweg in Heerle die lang bekend stond onder de naam "Herelsche Heide". In 1853 werd deze fabriek gesticht en de steenbakkerij hield het net geen honderd jaar vol.

Op 24 mei 1853 schreven Gedeputeerde Staten van Noord-Brabant aan de gemeente Wouw dat Cornelis Jacobus Daverveldt, grondeigenaar, vergunning had gevraagd voor het *"oprigten eener steenbakkerij op een perceel dennenbosch sectie K 531"*. Net als tegenwoordig was er voor zo'n fabriek een hinderwetvergunning nodig, vandaar dat op 20 juni 1853 de eigenaren en "bruikers" van omliggende percelen opgeroepen werden. Antonius van Eekelen, die zijn kost verdiende als dagloner en Johannes Raaijmakers, een landbouwer die in de directe omgeving woonde, hadden geen bezwaar tegen de bouw van de steenfabriek. Vandaar dat het college van G.S. op 21 juni 1853 toestemming verleende voor de bouw. Als voorwaarde werd opgenomen dat, als mocht blijken dat er aanpassingen nodig waren voor de algemene veiligheid, die ook aangebracht moesten worden.¹⁾

Cornelis Daverveldt, die niet alleen landbouwer was, maar in 1841 tevens benoemd was tot burgemeester van Wouw, moet een vooruitziende blik gehad hebben, want toen de spoorlijn tussen Roosendaal-Bergen op Zoom werd aangelegd, kwam de steenbakkerij "als vanzelf" aan "het spoor", nabij wachtpost 7, te liggen.

En toen in 1867 iets ten westen van de steenbakkerij een spooraansluiting ten behoeve van Constantijn Petrus Baron De Caters werd aangelegd, zal burgemeester Daverveldt, die op zeer goede voet stond met de in Antwerpen wonende baron, ongetwijfeld voor de afzet van zijn producten gebruik hebben gemaakt van de spooraansluiting.²⁾

Gebr. van Wesenbeeck.

Steen-, Draineerbuizen-
en Oventegelfabriek.

WOUW N.B.

WOUW, den

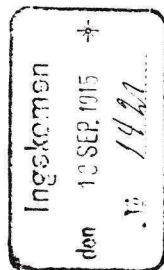
1915.

Aan het Gemeendebestuur te Wouw

He He!!

In antwoord op Uw schrijven d.d.
10 dezer deelen wij Uw mede, dat wij wel
genegen zijn een persoon aan te bevelen voor
de latere deelnemen, mits zulks geheel kost.
Dess kan geschieden.
Met alle achting

Ward. dr. dr.
Gedr. van Wesenbeeck

Een briefje van de gebroeders Van Wesenbeeck over de deelname aan de cursus "verbandleer" die in hun ogen gratis gegeven moest worden. (Archief Wouw 1811-1940 nr. 4360).

Mechanisatie

Burgemeester Cornelis Daverveldt wilde natuurlijk de productie in zijn fabriek zo hoog mogelijk houden, vandaar dat hij op 11 augustus 1868 vergunning vroeg om een "locomobile" te installeren voor de werkzaamheden op zijn steenbakkerij en landbouwbedrijf.³⁾

De gegevens over de fabriek in Heerle zijn erg summier. Tot 1874 bleef die in handen van Cornelis J. Daverveldt. Toen werd het bedrijf overgenomen door zijn zoon Christianus Antonius Daverveldt, die hem in 1873 ook al als burgemeester van Wouw was opgevolgd. In 1899 waren in zijn steenbakkerij (D178) geen vrouwen en geen jongens en meisjes tussen de twaalf en zestien jaar werkzaam.⁴⁾

In dat jaar, op 29 december, stierf eigenaar Christianus Daverveldt en werden fabriek en burgemeesterszetel overgenomen door zijn zoon Petrus Cornelis Daverveldt.

Uit kadastertekeningen blijkt dat er zowel in 1901 als in 1911 flinke verbouwingen plaatsvonden. Noch in het archief van de bouwvergunningen, noch in het hinderwetarchief van de gemeente Wouw zijn hierover stukken ondergebracht. In 1901 werd een nieuwe steenoven gebouwd en kon de productie worden uitgebreid. Voortaan werden niet alleen stenen gebakken, maar ook pannen, plavuizen en draineerbuizen.⁵⁾

Of het aantal arbeiders toenam, is niet duidelijk. Tussen 1901 en 1920 moeten er volgens de gegevens van oud-werknemers altijd zo'n tien à vijftien mensen gewerkt hebben. In 1902 waren er in elk geval geen vrouwen en kinderen tussen de twaalf en zestien jaar bij steenfabrikant P.C. Daverveldt werkzaam.⁶⁾

Wel werkte Ludovicus Jacobus van Wesenbeeck, de latere mede-eigenaar van de fabriek, al als steenbakker op de oven, want op 17 juli 1902 kreeg hij daar een ongeval. Inspecteur A. Stoffels meldde dit in een verslag dat hij later aan de gemeente Wouw toezond. Over de ernst van het ongeval gaf hij geen uitsluitsel, maar gezien het feit dat Van Wesenbeeck later de oven overnam, was de afloop in elk geval goed.⁷⁾

Twee jaar later, in 1904, werden op grond van de arbeidswet twee arbeidskaarten voor jongens en meisjes in de leeftijd van twaalf tot

zestien jaar afgegeven aan de fabriek, die inmiddels het adres Heerelsche Heide D74 had gekregen van de gemeente Wouw.⁹⁾

Gebroeders van Wesenbeeck

Tot 1906 bleef Petrus Cornelius Daverveldt de eigenaar van de fabriek. Toen werd het bedrijf overgenomen door de gebroeders Ludovicus Jacobus van Wesenbeeck en Franciscus van Wesenbeeck uit Heerle. Zoals we zagen werkte de eerstgenoemde al op de fabriek in Heerle. Beide broers kwamen uit een steenbakkersgezin, want hun vader, Petrus Johannes Wesenbeeck (zonder van!) werkte op de steenfabriek in Wouwse Plantage. Hun broer Jacobus volgde zijn vader op in de fabriek van de familie Emsens in 'Pindorp', terwijl een andere broer Josephus in Halsteren werkzaam was als steenbakker.

Hun fabriek stond in 1907 nog bekend als "Gebr. van Wesenbeeck Wouw (N.-B.). Steen- Pannen-, Plavuizen- en Draineerbuizenfabriek". Zij leverden toen aan de gemeente Wouw draineerbuizen met een doorsnede van tien centimeter voor de prijs van vijftien cent per stuk.

Uit gegevens in het kadaster blijkt dat de fabriek in 1911 flink uitgebreid was. Op deze tekeningen staat een flinke oven getekend, maar van de bouwtekeningen en de aanvraag voor deze uitbreiding ontbreekt elk spoor in het archief. Twee jaar later werd tenslotte nog een schuur bijgebouwd.

De pannen waren al heel snel weer uit het assortiment verdwenen, want in 1914 werd een lijst van arbeiders in dienst van de fabriek van de Gebroeders van Wesenbeeck opgemaakt en daaruit bleek dat er negen arbeiders in de leeftijd van 15 tot 38 jaar in dienst waren. Dat gaf eens te meer aan dat het zwaar werk was in de steenfabriek. De arbeiders kwamen allemaal uit de directe omgeving van de steenoven, de jongste was zelfs de zoon van één van de eigenaren.¹⁰⁾

En als goede ondernemers moest er ook goed op de centen gepast worden. In 1915 schreef het gemeentebestuur de Wouwse ondernemingen aan in verband met een cursus verbandleer. Op die manier zou er altijd iemand binnen het bedrijf zijn die in geval van een ongeval snel

GEBR. VAN WESENBEECK

STEEN-, DRAINEERBUIZEN- EN OVENTEGELFABRIEK - WOUW (N.Br.)

WOUW, den 14 Januari 1919

NOTA

voor

De Gemeente Wouw

van GEBR. VAN WESENBEECK

Voor aan UEd. verkocht en geleverd:

1919	12	4 buizen 15 c.M. à 20.41 p. st.	2 24-
Juli			

De gebroeders Van Wesenbeeck verkochten in 1919 liefst vier buizen aan de gemeente Wouw.

en adequaat op kon treden. Per kerende post lieten de gebroeders van Wesenbeeck weten:

„In antwoord op uw schrijven dd 10 dezer deelen wij Uw mede, dat wij wel genegen zijn één persoon aan bedoelden cursus te laten deelnemen, mits zulks geheel kostloos kan geschieden.”¹¹⁾

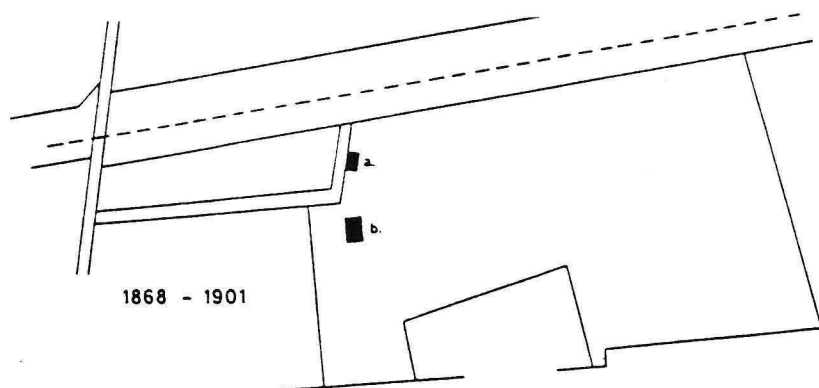
Over de reactie van het Wouwse college laat het archief ons in het ongewisse.

Ongeval

De putten waar de steenfabrieken in de gemeente Wouw leem uit haalden, waren voor de bevolking natuurlijk schitterende gelegenheden om in te vissen of te zwemmen. Door de steile kant en de vaak behoorlijke diepte, was dat zwemmen niet van gevaar ontbloot. De Grondwet van 24 juli 1917 maakt melding van zo'n noodlottig ongeval, al betrof het hier geen inwoner van de gemeente.

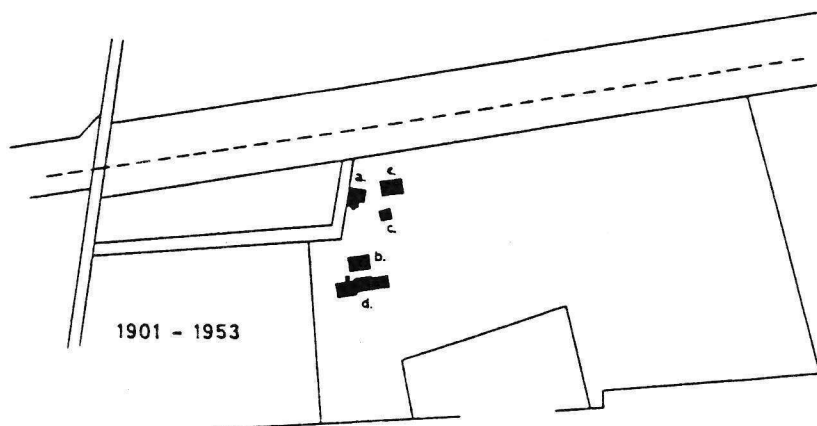
„Verdronken. Thans reeds voor de tweede maal is in onze gemeente bij 't zwemmen iemand om 't leven gekomen. Daar slechts enkele steenbakkersputten gelegenheid tot baden geven, is het steeds in deze gevaarlijke gelegenheden dat zwemmers en helaas ook niet-zwemmers zich dagelijks wagen. Zoo waren jl zondagmiddag enkele soldaten alhier in garnizoen in de leemputten nabij de steenbakkerij van de heer Wezenbeeck aan 't zwemmen. Zeker C. van der Wegen wonende te Zaamslag en behorende tot het 2e bataljon 3e compagnie 3e regiment Infanterie, die absoluut niet voldoende zwemmen kon om zich in deze gevaarlijke kuilen te wagen, zonk plotseling in de diepte weg en kwam niet meer boven. Een zijner kameraden dook nog naar hem maar alles tevergeefs. Terstond ging men

Steenfabriek "De Herelsche Heide"

Situatie 1868-1901.

a. = woonhuis (1862), b. = steenbakkerij (1868)

Situatie 1901-1953.

**a. = woonhuis, b. = steenoven (1901), c. = schuur (1901),
d. = steenoven (1911), e. = schuur (1913).**

Tekening: M.C.J. Broos (Roosendaal)

hulp halen in het dorp. De kapitein Wulle van Palthe en een reserve-officier van gezondheid en sergeant Rietdijk gingen onmiddellijk te water doch al hun moeite was tevergeefs. Ook werd nog gewerkt met militaire dreggen doch zonder resultaat. Teneinderaad begon men gistermiddag met drie brandspuiten de grote plas leeg te pompen, doch weldra bleek dit wegens de krachtige wellen een onbegonnen werk en verzocht de commandant aan de Burgemeester van Roosendaal om de stoomspuit der gemeente voor dat doel in dienst te stellen. Om 6 uur gisteravond werd deze onder toezicht der Roosendaalsche Brandweer in werking gesteld. Met volle kracht werd heel den nacht doorgepompt toen hedenmorgen om half negen het lijk te voorschijn kwam. Morgenmiddag om twaalf uur zal den ongelukkigen alhier met militaire eer begraven worden."

Hoewel de fabriek hier natuurlijk geen enkele blaam trof, wilde ik hier toch melding van maken omdat de 'leemkuilen', zoals ze in de volksmond genoemd werden, toch voor een bepaalde vorm van recreatie zorgden. In Wouwse Plantage zelfs nog tot ver in de jaren negentig.

Ondertussen ging natuurlijk het werk in de fabriek gewoon door, al waren de Gebroeders van Wesenbeeck, evenals hun collega's in Wouw en op Zoomvliet erg traag toen in 1919 de vrije zaterdag verplicht werd ingevoerd. Het college van Wouw kreeg op 27 september 1919 een lijst van fabrieken binnen de gemeente die nog steeds dit akkoord niet onderschreven hadden. Onder de 'achterblijvers' stond ook de steenfabriek van de Gebroeders van Wesenbeeck vermeld.¹²⁾

Dan wordt het geruime tijd stil rondom de fabriek. Pas uit 1930 zijn wat summiere gegevens aanwezig over het aantal personen dat werkzaam was in de fabriek. Het gaat om zeven mannen die toen de productie op gang hielden.¹³⁾

F. VAN WESEBEECK & ZONEN

DRAINEERBUIZENFABRIEK

HEERLE (N.B.)

TEL. 315 WOUW - POSTREK. 262894

HEERLE-WOUW,

1941

N° 38

REKENING

voor

de Gemeente Wouw.

van F. van Wesenbeeck & Zonen

Zegel . . . f

0 1 0

25.00

Een rekening voor de gemeente Wouw voor de pacht van de vuilnisbelt over het jaar 1941.

Uitbreidingen

Vanaf 1937 komt er wat meer duidelijkheid in de activiteiten op het terrein van de steenfabriek aan de Boerenweg in Heerle. In deze periode moet Ludovicus Jacobus van Wesenbeeck uit het bedrijf gestapt zijn en Frans bleef alleen over. Zijn zoons Petrus Johannes (1899) en Jacobus Johannes (1910) kwamen in het bedrijf, dat voortaan als "Fr. van Wesenbeeck & Zonen. Steen-, Draineerbuizen- en Oventegelfabriek" door het leven ging. Jacobus (Sjaak) stapte later in de politiek en werd voor de belangengroepering Heerle-Moerstraten enkele jaren tot wethouder van de gemeente Wouw gekozen.

Op 13 november 1937 vroeg Fr. van Wesenbeeck vergunning om een stookplaats met twee droogruimten te bouwen op perceel K 1760. Op 27 oktober 1938 stuurde hij een aanvraag in voor het bouwen van een bergplaats aan de twee ovens die op het fabrieksterrein stonden. Op de tekening in het archief van de gemeente Wouw is duidelijk te zien, dat het woonhuis en de schuur direct aan de spoorlijn grensden en dat aan de andere zijde van een eigen weg het eigenlijke fabrieksterrein lag. Hier stonden vijf lange drooglodsden ingetekend en de eigenlijke oven met fabrieksschoorsteen. Op 5 november 1938 gaven B & W hun goedkeuring aan de uitbreiding.

Op 12 januari 1939 wendde F. van Wesenbeeck zich nogmaals tot de gemeente, nu om een bergplaats aan de oven te bouwen. Wie die tekening bekijkt, komt tot de ontdekking dat er tussen de tekening van oktober 1938 en januari 1939 opmerkelijke verschillen zijn. Misschien nam men het niet al te nauw met het maken van tekeningen en anders was er ondertussen meer gesloopt en gebouwd dan men aan de gemeente had laten weten.¹⁴⁾

Het kan niet anders of in deze periode is het prima gegaan met de fabriek, want op 14 december 1939 ging er opnieuw een aanvraag naar de gemeente Wouw, nu om drie lodsen te mogen bouwen.¹⁵⁾

Draineerbuizen

Inmiddels stapte de firma over naar het maken van draineerbuizen, want uit een rekening van 1942 blijkt dat er alleen nog draineerbuizen werden

gemaakt. Uit de rekening wordt ook duidelijk dat de gemeente Wouw de leemput van de firma van Wesenbeeck had gehuurd en die gebruikte als vuilnisbelt en wel voor de som van vijftig gulden per jaar.¹⁶⁾ Inmiddels was het nodig geworden dat er iets gedaan werd aan het vochtigheidsgehalte van de klei. In een interview vertelde G. de Leeuw dat de leem bij de fabriek in Heerle van een heel andere samenstelling was dan de klei op Zoomvliet. Een aanvraag die op 9 december 1942 door 'draineerbuizenfabrikant F. van Wesenbeeck & Zonen' werd gedaan onderschrijft de moeilijkheden die er waren met de klei. Ook het adres van de fabriek was weer maar eens gewijzigd, want het ging nu om Zuideinde D94 (sectie K 1760). Van Wesenbeeck wilde zijn kleikelders overkappen:

„.....overkapping op bestaande kleikelders (open putten). Hierin wordt de klei op het juiste vochtgehalte gebracht voor de fabricage van draineerbuizen.”¹⁷⁾

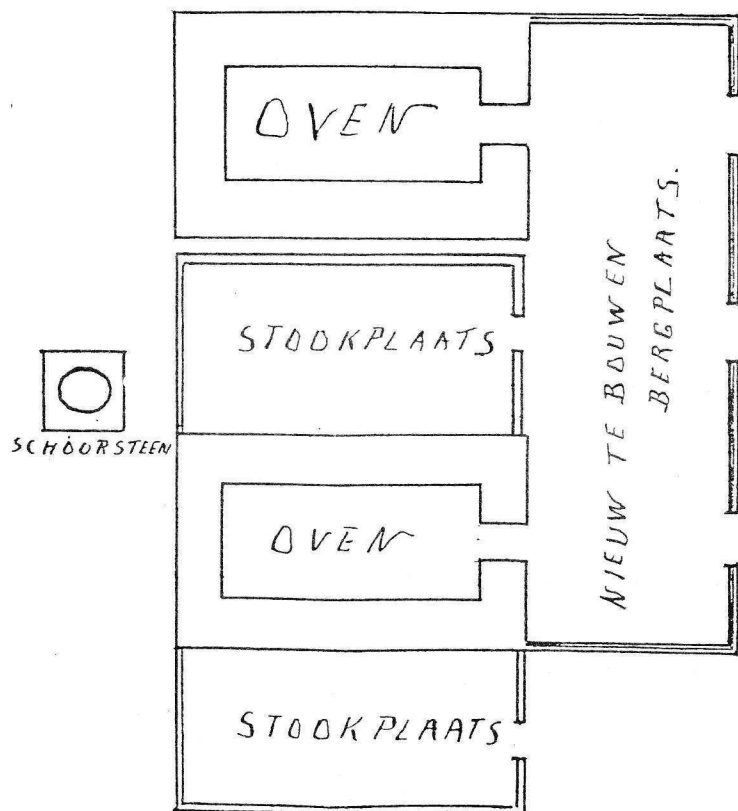
Daarmee zijn we ver aan het eind van deze fabriek. In de oorlog werd het gezin van Petrus Johannes van Wesenbeeck nog door een vreselijk lot getroffen. Op 5 september 1944 (Dolle Dinsdag) schoten vluchtten de Duitsers twee zoons (Franciscus Petrus en Petrus Wilhelmus Maria) in koele bloede neer.¹⁸⁾

Na de bevrijding in oktober 1944 werd nog een poging ondernomen de fabriek opnieuw tot bloei te brengen. Zo werd de schoorsteen van de steenfabriek op Zoomvliet afgebroken en gebruikt om de vernielde schoorsteen aan de Boerenweg te herstellen.

In 1950 was de fabriek al gesloten, want in het boek "Baksteenfabricage in Noord-Brabant in de negentiende en twintigste eeuw" door Dr. G.B. Janssen geeft hij aan dat er in 1950 in de gemeente Wouw nog maar twee fabrieken werkten met in totaal 38 arbeiders. Dat waren toen de fabrieken in Wouwse Plantage en Wouw.¹⁹⁾

Janus van Wesenbeeck, die zelf in Wouwse Plantage en Halsteren op de steenfabrieken werkte, vertelde dat de fabriek in Heerle een middelgrote fabriek was, waar zijn neefs Frans en Louis van Wesenbeeck de

EIGEN - WEG

Een deel van de tekening die werd bijgevoegd bij de aanvraag van de gebroeders Van Wesenbeeck in 1938 om aan de oven aan de Boerenweg een werkplaats te mogen bouwen. (AA Wouw 1811-1940. Bouwzaken Wouw nr 123).

scepter zwaaiden. Er stond een oven met overslaande vlam en in zijn herinnering werden er eerst draineerbuizen gemaakt, terwijl later geprobeerd werd om holle bouwstenen en gewone steen te vervaardigen. Ook werden er plavuizen voor bakkersovens geproduceerd. Volgens Janus van Wesenbeeck werd de fabriek wegens faillissement gesloten.²⁰⁾

Tot in het begin van de zestiger jaren bleef de fabriek in handen van de familie Van Wesenbeeck, later waren de gebouwen in gebruik bij een betonfabriek. In 1967 werden er raamkozijnen en betonnen schuttingen gemaakt.

Op dit moment is op het terrein de firma Coppens gevestigd en staat er een puinbreker, dus eigenlijk wordt er nog altijd met steen gewerkt, zij het op een wat andere manier dan waar C.J. Daverveldt er destijds mee begon.

Noten:

1. Administratief Archief gemeente Wouw 1811-1940. 3771. Brief van 24 mei 1853 van Gedeputeerde Staten aan de gemeente Wouw
2. Wouw en de spoorwegen deel 11 door M.C. Broos. In "De Vierschaer 4-'88", blz 27 en 28.
3. AA Wouw 3780. verzoek van 11 augustus 1868.
4. AA Wouw 4359. Gegevens in het kader van de arbeidswet. Er moest opgave gedaan worden van jongens en meisjes tussen twaalf en zestien jaar en vrouwen boven de zestien die in het arbeidsproces actief waren. Deze opgave is van 1899.
5. Zie noot 2.
6. AA Wouw 4359. Zie noot 4. Opgave over 1902.
7. AA Wouw 4360. Brief van 17 juli 1902.
8. AA Wouw 4359. Zie noot 4. Opgave over 1904. De fabriek wordt nog omschreven als staande aan de 'Heerelsche Heide D74'.
9. AA Wouw 4359. Zie noot 4. Opgave over 1908 en 1909.
10. AA Wouw 4360. Lijst van arbeiders in dienst van Gebr. Van Wesenbeeck (Steen- en Tegelfabriek).

M. Schepers	38 jaar	Wouw (Zuideind)
Arn. Elst	16 jaar	Wouw (Heerle)
M. Schepers	15 jaar	Wouw (Zuideind)
J. Hertogh	24 jaar	Wouw (Station)
M. van Eekelen	28 jaar	Wouw

Fr. VAN WESENBEECK & ZONEN
STEEN-, DRAINEERBUIZEN- EN OVENTEGELSFABRIEK

HEERLE (N.-Br.)
POSTREKENING 262894
TELEFOON 15

HEERLE, (N.-Br.)

St. Anna d. 12

19 59

NOTA

F. VAN WESENBEECK & ZONEN
DRAINEERBUIZENFABRIEK

HEERLE (N.B.)

TEL. 315 WOUW - POSTREK. 262894

HEERLE-WOUW,

Jan 1943.

N° 131

REKENING

Twee rekeninghoofden van de steenfabriek in Heerle. Eén uit 1939 en één uit 1943. Hierop is te zien dat de productie van steen en oventegels in de oorlog tot het verleden behoorde. Toen werden alleen nog draineerbuizen gemaakt.

P.J. Wesenbeeck	15 jaar	Wouw (D75 fabriek)
G. Elst	23 jaar	Bergen op Zoom
A. Vos	20 jaar	Bergen op Zoom
B. Elst	17 jaar	Bergen op Zoom

11. AA Wouw 4360. Stukken betreffende de arbeidsinspectie.
12. AA Wouw 4361
13. Archief gemeente Wouw 1940-1970 A 361. Toestand der gemeente in 1930. Staat der fabrieken bij de steenfabriek van de Gebr. van Wesenbeeck: 7 mannen
14. 1937-1939 Bouwarchief gemeente Wouw nr 123
15. AA Wouw 4114. Verzoek van 14 december 1939.
16. Rekening van januari 1941 waarin de pacht over de periode 1 januari 1941 tot 31 december 1941 wordt berekend.
17. Archief Wouw 1940-1970. Bouwarchief nr. 124
18. Zie ook "Wouw in de Tweede Wereldoorlog" door René Hermans, oktober 1995. Uitgave: De Vierschaer. Blz 244 en 245.
19. Baksteenfabricage in Noord-Brabant in de negentiende en twintigste eeuw door Dr. G.B. Janssen. In de serie: Bijdragen tot de geschiedenis van het zuiden van Nederland; deel 92. Tilburg 1992.
20. Interview dat ik op 9 december 1993 met Janus van Wesenbeeck had in zijn woning aan het Torenhof in Wouw.

Deze uitgave werd mede mogelijk
door de financiële steun van de
Drankencentrale "Wouw" B.V.